

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА**

Свідоцтво
про державну
реєстрацію
серія КВ
№ 23982-138223
від 14 червня 2019 р.

**ВИЩА
ОСВІТА
УКРАЇНИ**

Засновано
в 2001 році

Передплатний індекс
23823

**ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС
3 (90)' 2023**

DOI: 10.32782/UDU-VOU.2023.3(90)

Засновники

ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Редакційна колегія журналу «Вища освіта України»

Головний редактор

Віктор АНДРУЩЕНКО, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, ректор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Редакційна колегія

Валентина БОБРИЦЬКА, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Любов ДРОТЯНКО, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного авіаційного університету

Наталія КОЧУБЕЙ, доктор філософських наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (заступник головного редактора)

Владислава ЛЮБАРЕЦЬ, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Олена МАТВІЄНКО, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Наталія МОЗГОВА, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Мар'я НЕСТЕРОВА, доктор філософських наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, академічний куратор кафедри Жана Моне «Соціальні та культурні аспекти Європейських Студій», директор Європейського центру досконалості «Європейські студії соціальних інновацій в освіті»

Володимир СЕРГІЄНКО, доктор педагогічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту перепідготовки та підвищення кваліфікації Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Віолета СКІРТАЧ, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін Донбаського державного педагогічного університету

Діана СПУЛБЕР, доктор філософії, професор Університету Генуї (Італія)

Світлана СТОРОЖУК, доктор філософських наук, професор кафедри української філософії та культури, філософського факультету Національного університету імені Тараса Шевченка

Наталія ТИТОВА, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики професійної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Олена ЯЦЕНКО, кандидат філософських наук, доцент, запрошений дослідник Інституту інженерії, орієнтованої на людину, Школа інжинірингу та інформатики Бернського університету (Швейцарія)

Редакційна рада

Віль БАКІРОВ, доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, радник ректора Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Галина БЕРЕГОВА, доктор філософських наук, професор, професор кафедри журналістики та філології Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика

Леонід ГУБЕРСЬКИЙ, доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, радник ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Володимир ЄВТУХ, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, декан факультету соціально-економічних наук Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Ірина ЄРШОВА-БАБЕНКО, доктор філософських наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Наталія РІДЕЙ, доктор педагогічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Григорій ТОРБІН, доктор фізико-математичних наук, професор, проректор з наукової роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Адреса редакції:

01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

тел.: +38 (096) 398 20 03

Матеріали для публікації можна надсилати електронною поштою: vou@udu.kyiv.ua

Сайт журналу: journals.udu.kyiv.ua/index.php/vou

Схвалено рішенням вченої ради Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол 3 від 26.10.2023 р.)

© Вища освіта України, 2023

© Педагогічна преса, 2023

© Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2023

УДК 140.8+378.1+330.366(477+100)
DOI 10.32782/NPU-VOU.2023.3(90).01

ОСНОВНІ СТРАТЕГЕМИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ФОРМУЛИ МИРУ

© Андрущенко В., 2023

Віктор АНДРУЩЕНКО

доктор філософських наук,
професор, ректор,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0000-0002-7997-5913>

Ключові слова: війна росії проти України, підтримка українців, об'єднання демократій, сподівання на освіту і науки, «Формула миру» В. Зеленського.

Війна російської федерації проти України збурила весь світ. Більшість країн засуджують росію, підтримують справедливу боротьбу українців проти агресорів, надають нам серйозну військово-оборонну і гуманітарну допомогу. І хоча деякі народи все ще не розуміють загрози, яку означена війна несе не тільки Україні, але й усьому світові й яка може призвести до глобаль-

ного зіткнення із застосуванням ядерної зброї, переважна більшість народів з надією очікують на її завершення, обговорюють можливість завершення війни, примирення, прискорення перемоги українців над агресором. Серед пропозицій, які забезпечують українську перемогу, вагомими є пропозиції щодо допомоги Україні захисною зброєю, посилення міжнародних санкцій проти росії, зміцнення єдності світової спільноти тощо. Більшість інтелектуалів світу апелюють до духовної зброї – зрощення людського капіталу, виховання в ньому чеснот неприйняття жорстокості і війни, значення у цьому контексті більшість думаючих провідників людства віддають вихованню в людині чеснот неприйняття насильства і війни, формуванню здатності жити за законами миру і справедливості. Як правило, цю суспільну

функцію делегують освіті та просвітництву, культурі та вихованню, науці та релігії. Яскраво означена пропозиція прослідковується у «Формулі миру», запропонованій Президентом України Володимиром Зеленським. Задля цього освіта має внести суттєві зміни до свого змісту, спрямованості, світоглядних

орієнтацій. Центральною тематикою в ній мають стати категорії миролюбства, демократії і свободи. Пошуки варіантів модернізації освіти в цьому контексті освіти поступово переміщуються на передній план не тільки в Україні, але й у педагогічній практиці європейських науковців і педагогів.

Вагомі дослідження в цій частині філософсько-педагогічної та політико-культурологічної проблематики ведуть такі українські вчені та педагоги, як В. Кремень, Л. Губерський, Б. Андрусин, І. Бех, Р. Вернидуб, Б. Гуменюк, Н. Дем'яненко, С. Довгий, Р. Драпушко, М. Култаєва (Харків), В. Курило (Луганськ – Полтава), В. Кушерець, Н. Лазаренко (Вінниця), С. Максименко, В. Муляр (Житомир), Л. Панченко, О. Рафальський, П. Саух, С. Сисоєва, В. Смолій, О. Сухомлинська, О. Топузов, Г. Торбін, О. Тимошенко, низка інших дослідників. Незважаючи на війну, яку розв'язав проти України російський агресор, українські науковці та педагоги продовжують активну співпрацю із зарубіжними закладами освіти, проводять спільні наукові дослідження, міжнародні науково-практичні конференції, обмінюються фахівцями, публікують спільні наукові розвідки. Зупинення кровопролиття, досягнення української перемоги, нове облаштування безпекового світу без перебільшення формує магістральний шлях пошуку нової майбутньої реальності, яка б відповідала уявленню людей щодо розбудови цивілізованого світового простору. Принципові напрями та підходи в цьому процесі визначає українська формула миру, оприлюднена нещодавно Президентом України Володимиром Зеленським.

Слід мати на увазі, що означена проблема є предметом осмислення не тільки в Україні. Нею переймається весь світ. Керівники урядів, науковці, представники гуманітарного корпусу різних країн пропонують варіанти зупинення кровопролиття, досягнення миру, умови замирення

та кроки, які мають здійснити обидві сторони. Одним із перших мирні ініціативи оприлюднив президент Туреччини Реджеп Тайїп Ердоган. Підтримуючи Україну, допомагаючи їй оборонною зброєю, він одночасно консулюється з керівництвом з Росії, застерігає останню від нового, більш масштабного вторгнення в Україну й водночас... обговорює з путіним варіанти можливої співпраці.

Оригінальний «мирний план» припинення війни пропонує для реалізації Китай, пропонуючи такі безсумнівно позитивні наративи, як «повага до суверенітету всіх країн», «відмова від менталітету холодної війни», «припинення вогню», «відновлення мирних переговорів», «вирішення гуманітарної кризи», «захист цивільних і військовополонених», «безпека АЕС», «зменшення безпекових викликів», «сприяння післявоєнному відновлення країни» тощо.

Цікаві й більш реалістичні плани замирення формують й такі безперечні світові лідери, як Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг, Президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн, Президент Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр, інші політичні лідери. Як заявив Міністр закордонних справ Латвії Едгарс Рінкевич, передумовою миру в Україні є вивід російських військ з усієї території України, відновлення її цілісності, суворе дотримання міжнародного права. Як зазначає радник Президента України Михайло Подоляк, саме такий план припинення війни міг би вважатись більш-менш реалістичним. В іншому випадку план може забезпечити тільки припинення вогню, встановлення нової лінії

розмежування та продовження окупації української території. А це означає, що йдеться не про усталений мир, а лише про замороження війни, поразку України та наступні етапи геноциду з боку росії.

Як зазначають аналітики, найбільш обґрунтовані пропозиції має формула миру, запропонована Президентом України Володимиром Зеленським. Згідно з нею, Україна ніколи не поступиться власними територіями, не вибачить звірства, які все ще чинять окупанти на її території, не зупиниться боротись і знищувати їх, допоки останній рашист не покине наші землі, а росія не відшкодує завдані збитки. Сьогодні ця формула обговорюється керівниками урядів, політиками і дипломатами, діячами культури, науки та релігії, громадськими активістами різних країн і напрямів життєдіяльності народів світу.

Безсумнівним є й те, що найбільш зацікавлено вона обговорюється в молодіжному середовищі, серед студентів університетів, учнів загальноосвітніх шкіл, їх батьків, в академічному середовищі загалом. І це закономірно, адже тут формуються підвалини нового світозручення, світобачення і світовідчуття молоді – миролюбного, справедливого, перспективного. Й оскільки це факт, українська формула миру має бути введеною у зміст освіти, пронизувати весь навальний процес, стати основою світоглядно-громадянського виховання особистості. Зупинюсь на її розгляді більш уважно.

Війна, яку веде проти України російський агресор, багато в чому відкрила очі не тільки українцям, але й левовій частці громадян країн європейського і світового простору, забезпечила своєрідне прозріння щонайменше у трьох головних напрямках:

1) першим із них є усвідомлення того, що світ, усталений після «холодної війни», є таким же крихким і практично незахищеним, як і в попередні відтинки не такої вже й далекої історії. Так зване «нове політичне мислення», сформоване в результаті домовленостей щодо не застосування, не зрощення, не розповсюдження ядерної

зброї, вичерпало себе. Протистояння між НАТО і росією посилюється. Центром глобальних суперечностей стала Україна, успішна протидія якої агресору, майбутня безсумнівна перемога над ворогом на сьогодні видається єдиним шансом убезпечення світу від третього світового зіткнення, ядерного апокаліпсису;

2) другою лінією означеного прозріння є все більш глибоке й цілеспрямоване усвідомлення народами світу готовності відстоювати власні пріоритети (землю, культуру, людинність, справедливість і свободу) своїми силами та волею. Підтримуючи ідею необхідності оновлення та зміцнення міжнародних безпекових структур, надання зовнішньої допомоги для захисту від військових загроз загарбників, народи зрозуміли просту істину: основа-основ власної незалежності, державності і свободи, народу і культури має бути зрощена власними силами, ресурсами, засобами;

3) третій напрям єдиного в своїй основі цивілізаційного прозріння є усвідомлення того, що ворога зупинити можна тільки перемогою України, за якою слідують покарання злочинців, відшкодування збитків, відбудова зруйнованого війною господарства, встановлення міцного миру на основі домовленостей на рівні держав і народів щодо нового, більш дієвого типу безпеки життєдіяльності як України, так і інших народів світу.

Власне, всі ці напрями в узагальнено-концентрованому вигляді утримує в собі «Формула миру», запропонована Президентом В. Зеленським як справді реалістичне офіційне бачення завершення нинішньої кровопролитної війни. Реалізації цієї альтернативної формули мають бути підпорядковані узгоджені дії всіх суб'єктів цивілізаційного процесу: Збройних Сил України та країн-партнерів, представників світового дипломатичного корпусу, керівників держав та урядів, організаторів міждержавних виробничих (господарських) та бізнесових проєктів, загальнокультурних, наукових, релігійних і т. п. міжнародних контактних процесів, а головне – численної світової громадськості, що прагне досягнення мир-

ного, упорядкованого, добробутного майбутнього для людства. Кожен з них в силу своїх повноважень, сил і можливостей, особистої відповідальності за стан справ у світі має підтримати цю формулу, мобілізувати матеріальні й духовні ресурси, розгорнути її людсько-людяні миротворчі сюжети й реалізувати у своїх країнах, в середовищі власних народів і у світовому просторі.

Зрозумілим є й те, що впровадження формули миру розпочинається з усвідомлення її суті й спрямованості. Особливу роль у цьому процесі відіграє такий стратегічний ресурс розвитку цивілізації, як освіта. Вона просвітлює уми, збагачує людину необхідними для життя знаннями, компетенціями, цінностями, запліднює продуктивними ідеями, спонукає до творчості. Продовжуючи настанови, закладені батьками, освіта формує цілісну наукову картину світу, узагальнений науковий світогляд, формує фундамент, спираючись на який, людина приймає самостійне рішення, утверджує себе як реальний суб'єкт загальнолюдського життєвого процесу. Поєднуючи свої зусилля з усіма чинниками життєвого процесу, враховуючи (й спираючись) на історичний та соціальний досвід поколінь, надбання науки і культури, літератури та мистецтва, критично переосмислюючи релігійний досвід та суперечливі впливи засобів масової інформації, освіта була, є нині й залишиться в майбутньому основним механізмом соціалізації людини в її людських чеснотах, загальній культурі і людяності загалом. У контексті розгляду нашої тематики це означає, що вона готує ґрунт для усвідомлення і реалізації всіх положень формули миру Зеленського для України і всього цивілізованого світу.

Ефективність реалізації формули миру безпосередньо залежить від того, наскільки продуктивно її зміст пройде через розум і почуття конкретної особистості, наскільки вона (особистість) зрозуміє, відчує її чутливу привабливість і з яким вольовим загостренням приступить до реалізації. Люди, принаймні більшість з них, мають усвідомити, що досягнення перемоги, а далі відбудова зруйнованого

війною господарства, ліквідація соціальних негараздів, в яких загрузла довоєнна і значною мірою нинішня Україна, вихід держави і суспільства на широкий шлях цивілізаційного розвитку, безпосередньо пов'язаний з подоланням соціального транзиту й формуванням в Україні організованого суспільства (див. 1), яке базується на розумі, творчій праці, соціальній справедливості, високому добробуті й стійкому унормованому порядку [3; 4].

Не менш важливим є й другий висновок: умовою, стратегічним чинником і завданням найближчого десятиліття, запорукою (гарантією) успішного здійснення необхідних перетворень знаходиться в людині, в її підготовці до життя як повновладної креативної особистості, творчого, національно свідомого і відповідального суб'єкта власної життєдіяльності, творця культури за законами розуму та людських духовно моральних стандартів. Йдеться про формування людини засобами освіти і науки, культури і виховання, шляхом долучення її до досвіду батьків та надбав світової культури, стратегічним завданням розбудови якого є завдання підготовки (формування) його суб'єкта – розумної, творчої, креативної особистості, здатної взяти на себе відповідальність за радикальні суспільні зміни, обумовлені викликами часу [1].

Основним механізмом підготовки такої особистості є освіта. Освіта долучає людину до фундаментальних знань, культури та соціального досвіду, формує її компетенції, виховує життєорієнтовані, гуманістичні цінності та інтегративний світогляд, а відтак – готує дієздатного суб'єкта перспективних інновацій. Облаштування освіти є стратегічним (і першочерговим) завданням суспільного розвитку. Модернізація освіти в означеному контексті є чи не найголовнішою вимогою її перспективи в національному, європейському і світовому просторі.

Післявоєнний світ, безсумнівно, зміниться. Життя покличе нові, більш ефективні безпекові міжнародні структури, іншим буде ставлення до ядерної зброї

й відповідальність за застосування насильства. Люди будуть інакше мислити, діяти, спілкуватись, готувати своїх дітей і онуків до життя в соціально змінному світі, а тому іншим буде навантаження, яке покладає людство на освіту. Контури принципових змін життєвого процесу вирачає формула миру Президента В. Зеленського: «радіаційна і ядерна безпека, продовольча безпека, енергетична безпека, звільнення всіх полонених і депортованих, виконання Статуту ООН і відновлення територіальної цілісності України та світового порядку, виведення російських військ і припинення бойових дій, повернення справедливості, протидія екоциду, недопущення ескалації та останнє – фіксація закінчення війни». Осмислення цих і багатьох інших суспільно важливих проблем є тією принциповою установкою, яку формує для освіти формула миру Президента В. Зеленського.

Як відомо, війни – постійний супутник історії. Їх було багато. На вівтар війни принесені мільйони людських жертв. Навряд чи можна порохувати всі збитки, нанесені людству численними війнами. І хоча світова думка викривала злиденно-розбійний, кривавий характер війн й закликали до миру без насильства і війни (М. Ганді, А. Швейцер, І. Кант та ін.), люди продовжували воювати, відбирати один у одного землі, культурні надбання, матеріальні та духовні цінності. Прозріння наступало повільно. Й у міру загальнолюдського матеріального та духовного прогресу більшість країн і народів відчували й відстоювали цінність миру, мирного співіснування народів, гармонізації інтересів, плідного співробітництва. Все більша частина населення планети розуміла, що добробут і процвітання створюються не розбоєм, а осмисленою, цілеспрямованою творчою працею людей. Власне, до такого розуміння й рухалась історія. Світ поступово вивільнювався від облудливих насильницьких ідеологій, переймався «новим політичним мисленням», поступово прозрівав та піднімався у власних гуманістичних пріоритетах.

Характерною рисою нового світу стало падіння авторитету марксистської теорії, ідей соціалізму та комунізму, які одурманювали голови мільйонних мас фальшованими закликами до сумнівних перетворень. Відмовившись від марксизму, значна частина людства все більш предметно вникала в модерні моделі світооблаштування ХХ століття – «стадії економічного зростання», «участі у прибутках», «нового індустріального суспільства», «впровадження технократичних пріоритетів», «сталого людського розвитку», китайської моделі політичної меритократії та меж демократії тощо. Процес пішов. Пошуки, міркування, доленосні для світу пропозиції полонили духовні простори своїх і переливались через кордони інших держав... Науковці, письменники, культурологи, провідники духовенства, політичні лідери, численна когорта футурологів та простий люд міркували, прогнозували, оцінювали, фантазували. На поверхні їх роздумів все більш рельєфно вимальовувались ідеї відторгнення революції, зростання авторитету людини та еволюційних шляхів розвитку суспільства, модернізації, ринкових та демократичних трансформацій, ідей нового гуманізму тощо.

З початком ХХІ століття думаючий загаль людства захоплюється ідеями американського філософа-лінгвіста Ноама Чомскі (нар. 1928), філософськими конструкціями німецького філософа Юргена Габермаса (нар. 1929), одного з найбільш шанованих канадських філософів ХХ–ХХІ ст. Чарльза Тейлора (нар. 1931), всевітньо відомого католицького філософа та богослова Христа Яннараса (нар. 1935), романіста і маоїста, драматурга і політичного активіста Алена Бадью (нар. 1937), відомого представника французької філософської думки Жака Рансьєра (нар. 1940), французької дослідниці-філософині болгарського походження Юлії Кристєвої (1941). З надією на відповіді щодо проблем сучасності люди звертаються до одного з найбільш плідних європейських мислителів, італійця Джорджо

Агамбена (нар. 1942), німецького філософа «середнього» покоління Петера Слотердайка (нар. 1947), антрополога і соціолога (насамперед соціолога науки) Бруно Латура (нар. 1947), історика культури і теоретика літератури Ганса Ульриха Гумбрехта (нар. 1948) та ін.

Безсумнівним філософсько-політологічним теоретичним авторитетом для світу є сучасний американський філософ, політолог, політичний економіст і письменник японського походження Френсіс Фукуяма (1952). Своєрідні, оригінально мислячі представники духовного загалу людства з'явилися в Китаї, Канаді, Швеції, Бразилії, Польщі, інших країнах світу. Є вони і в Україні.

Незважаючи на жорсткий тиск з боку політичної системи, що існувала в колишньому СРСР, талановита українська нація виховала в своєму лоні мислителів світового рівня і значення – політологів, культурологів, соціологів, своєрідних «інженерів людських душ», які завойовували авторитет у світовій культурі. Серед них варто назвати насамперед українсько-канадського та швейцарського економіста, громадського діяча, колишнього члена Римського клубу Богдана Гаврилишина (1926–2016), філософа логіко-культурологічного спрямування Мирослава Поповича (1930–2018), письменника Олеся Гончара (1918–1995), літературознавця письменника-публіциста а громадського діяча Івана Дзюбу (1931–2022), політика і державотворця Володимира Горбуліна (нар. 1939), письменника, публіциста, політика Юрія Щербака (нар. 1934) та ін.

Російські інтелектуали, більшість з яких зростали, відточуючи свою майстерність на критиці так званих «буржуазних радянологів», нічого путнього, що могло хоча б на йоту наблизити їх філософсько-політологічну думку до масштабів світових стандартів гуманістичного мислення, створити не змогли.

Колишня російсько-царська політична філософія (Павло Флоренський, Володимир Соловйов, Микола Бердяєв, Семен Франк, Пилирм Сорокін та ін.), яка декілька попередніх століть багато

в чому задавала тональність і напрями соціального філософствування, визначала (не-марксистські) контури еволюції світової спільноти, виявилась якщо й не знищеною остаточно, то принаймні приниженою, відтиснутою на периферію російського мисленнєвого процесу.

В радянські часи на передову інтелектуальної культури росії спробували прорватись більш-менш реалістично мислячі інтелектуали Лев Гумільов, Евальд Ільєнков, Володимир Ломейко та ін. Однак їх голос не отримав підтримки політичного бомонду держави, а тому й загубився в плетиві різноголосося громадянського суспільства. Спроби «поквитатись» з марксизмом-ленінізмом та сталінізмом (Дмитро Волгогонов), впровадити «нове мислення» для ядерного століття (Федір Бурлацький, Анатолій Громико), загальної духовної атмосфери російського суспільства принципово не змінили. Натомість у ній «увійшли в авторитет» концепти «реабілітації сталінізму», виправдання російського шовінізму, підняття із забуття вже давно розвінчаних історією ідей «геостратегічної величі Росії», «повернення територій», «відродження СРСР» тощо.

Серед фундаторів цього незрозумілого й нерозумного мисленнєвого процесу вирізняється постать філософа, політолога та культуролога фашистського штибу, ідеолога рашизму та неоевразійства Олександра Дугіна. Його праці, особливо книга «Основи геополітики: геополітичне майбутнє Росії», спотворили (засмітили) духовність російського народу правоекстремістськими, терористичними, імперськими, ультра націоналістичними ідеями, сформувала людиноненависницьку ідеологему ставлення нинішньої росії до України. Серйозний вплив вона мала на путіна. Дехто з аналітиків вважає, що війна, яку розпочали рашисти проти України, багато в чому інспірована філософськими навіюваннями на путіна саме Дугіним. Вкрай негативний вплив «дугінізм» має й на російську освіту. Вона втокмачує в голови школярів та студентів ідеологію шовінізму, жорстокості і насиль-

ства, вищості росіян над іншими народами та культурами, ідеологію ненависті до людини.

Погляди та концепти провідних інтелектуалів світу, звичайно, різні. Їх оцінки світової динаміки, прогнози на її звершення багато в чому різняться, понад те – мають суперечливий характер. У той же час вони все більше єднаються у тому, що з кінця ХХ століття світ став іншим, ніж декілька десятиліть назад, що духовний горизонт світу все більш предметно збагачується ідеалами миру і демократії, толерантності і співпраці, справедливості і свободи, що тільки розум, співпраця й солідарність дають світові шанс на збереження цивілізації від руйнації. І хоча в деяких регіонах все ще побутує зло і насильство, крайня несправедливість і навіть військові зіткнення, серця людей наповнювались оптимізмом і надією на більш-менш упорядковане, визначене майбутнє. А якщо додати до цього роздуми відомих і видатних представників філософсько-політологічного штибу, авторитетних релігійних та громадських діячів, можна сказати, що нові інтелектуали створили (запропонували) людству нову філософсько-культурологічну парадигму світооблаштування та розвитку.

Здавалось, що після завершення «холодної війни» та розпаду «останньої тоталітарної імперії» світ має стрімко кинути-ся у простір гуманітарно (гуманістично) визначених пріоритетів. Але сталося не так, як мріялось. Кінець ХХ – початок ХХІ століття підкинув людству нові випробування. Головними серед них стали такі злякисні, згубні для людства процеси, як пандемія і війна. Перший з них – пандемія – є явищем медико-біологічного штибу, поширенням мало залежних від людини трансформацій (вимирання) живої матерії, що прямує до самознищення; другий – війна – є процесом безпосередньої злякисної мутації розуму й волі людини в бік жорстокості, заздрості, несправедливості. Його розв'язала проти України, Європи, а фак-

тично проти всього цивілізованого світу російська федерація. Далась взнаки тотальна деградація російського етносу, до керівництва яким з розвалом СРСР прорвалася когорта безвідповідальних негідників. Обидва процеси ведуть людство до загибелі. Їх треба зупинити. Але як? Як це зробити, якими зусиллями, засобами, технологіями, організаціями?

Найбільш підготовлені, спроможні, волелюбні і відповідальні вчені, письменники і поети, релігійні діячі і педагоги, представники елітної частини людства розпочали пошук варіантів боротьби з напастю, яка на них обрушилась. І як завжди в період похмурих часів історії, вчені звернулися до розуму (науки, історичного досвіду, мудрості поколінь), представники духовенства – до Бога. Залишаючи ідею Бога для розгляду мислячого контингенту церковників, я звернувся до аналізу світських варіантів вирішення ситуації, а в її контексті до науки, точніше до філософії та історії культури.

Історично-практичний, науковий та повсякденний досвід людства підказує, що корінь вирішення найбільш гострих завдань виживання завжди знаходиться в людині, в її здатності жити, боротись і перемагати. Оборонна зброя, санкції проти росії, обмеження в торгівлі з країною агресором, дипломатичні перемовини в пошуках миру, ініціаторами яких є цивілізовані народи світу тощо, звичайно, працюють на українську перемогу. Однак є ресурс більш високого дієвого характеру. Він корениться у духовності людини, в її розумі, унікальній здатності думати, шукати і знаходити рішення, впроваджувати їх у практику і... жити далі організовано й щасливо. Означений процес наштовхується на низку викликів. Окрім проаналізованих вище таких потворних явищ, як пандемія та війна, болючі виклики делегують людям глобальна зміна клімату, неконтрольовані інформаційні інновації, екологічна загроза, масове розповсюдження корупції, вживання наркотичних засобів, загрозливе падіння моралі... Відповіді на ці виклики можуть бути різними.

Кожна з них має свою особливу цінність. Українська формула миру звертає увагу на необхідність виховання в людині здатності жити, боротись і перемагати, на формування її готовності (компетентності) до виживання в катаклізмах природи та історії, на виховання людини як людини в широкому розумінні цього поняття. І це правильно. Адже таїнства будь-яких проблем людської цивілізації, як і їх викорінення, знаходяться в людині. В ній же знаходиться пошук відповідей на виклики для нинішніх і майбутніх поколінь. Наголоси, зроблені українською формулою миру, унормовують новий світовий порядок, утверджують нові вимоги до змісту життя, визначаючи головні напрями діяльності країн та народів для його збереження і продовження у царині миру, добробуту і свободи. Формула миру В. Зеленського продукує інноваційні підходи (вимоги) людини до життя різноманітними засобами. І першими серед них є засоби освіти, науки і культури. На мій погляд, означені вимоги мають стати головними змістовними лініями модернізації сучасної національної, європейської і світової освіти.

Війна докорінно змінила світогляд української людини, зокрема уявлення про сенс життя, необхідність його захисту від підступних дій агресора, виховання людини як громадянина, захисника, воїна. Зміна життєвої парадигми українського люду обумовлює радикальне переосмислення способів, змісту та напрямів підготовки нових поколінь засобами освіти. На передній план виходять проблеми філософії освіти, її змісту та особливостей організації в умовах пандемії та війни, формування світоглядних орієнтацій, політичних переконань та морально-політичних чеснот «людини війни» тощо. Питання про «життя» та «смерть», про вартість життя та його сенс стали чи не центральними питаннями, на які має дати відповідь учитель дитині, яка втратила татка чи маму, прийшла на урок, вибравшись з-під заваленого дому, переселившись на вільну від смертоносних обстрілів, снарядів та ракет територію.

Кожен з нас якось раптово став філософом й саме через науку, освіту, культуру, соціальний досвід поколінь розпочав пошук того єдиного життєвого стрижня, дотримання якого дозволить здолати перешкоди, відверне смертельні небезпеки, зрештою, приведе людину до перемоги. Знову, як і в попередні драматичні часи історії, філософія перетворилась у посох, тримаючись за який, людина може увійти у майбутнє. Філософія освіти для кожного з нас стала тим предметним полем, без відповіді на запитання, що на ньому виростають, навряд чи ми зможемо рухатись далі.

Представники української академічної спільноти відреагували інтенсифікацією навчального процесу, наукової діяльності, організації міжнародного співробітництва. Розуміючи, що в старому (довоєнному) форматі українська освіта і наука вже вичерпали свій евристичний потенціал, науковці і педагоги, вчителі і вихователі розпочали процес пошуку варіантів радикальної модернізації освіти і виховання, перегляду організаційних форм, шляхів підвищення її ефективності в найбільш широкому розумінні цього процесу. Відчувши подих свободи, українська освіта в буквальному розумінні вибухнула інноваціями, реалізація яких зробила її співрозмірною з найбільш високоякісними системами освіти провідних країн світу. І хоча система ще потерпає від залишків «радянщини», народ зрозумів і підтримав розвиток «на випередження», для якого, власне, оновлена освіта (у взаємодії з наукою, культурою й іншими чинниками спільного розвитку), готували нового соціально-історичного суб'єкта – креативного, творчого, інноваційно спрямованого, патріотично налаштованого, вільного в своїх мисленні та дії.

Досягнення в галузі освіти слугують передумовою майбутнього розвитку. Підсилюючи їх, креативно мислячі науковці і педагоги прогнозують й пропонують (обґрунтовують) інновації, які мали б поглибити й прискорити цей процес. На жаль, рутинна маса так званої української еліти все ще залишилась в полоні теорії учорашнього дня. Питання щодо розвит-

ку освіти як основи підготовки людського потенціалу інноваційних змін розглядають у парадигмі марксистської методології первинності базиса й вторинності надбудови. Це стримує і відволікає. Освіта змінюється, рухається вперед, збагачується академічним досвідом провідних країн світу, але ... повільно і непослідовно. Це відповідно уповільнює плин економічних реформ, необхідних політичних трансформацій, загальнокультурних суспільних змін.

Отже, українська освіта... Нинішньому й майбутньому суспільству потрібен інтелект, який вона зрощує разом з наукою, культурою, практичним досвідом. У контексті формули миру Президента В. Зеленського освіта має розвиватись заради перемоги і майбутнього цивілізованого розвитку суспільства загалом і кожної особистості зокрема. В її основі – європейський вибір і європейські цінності. Принциповими орієнтаціями нової освіти мають стати миролюбство, єдність і співпраця світової спільноти, солідарність і безпека, толерантність і утвердження свободи. Важливими умовами розвитку освіти є її практично-прагматична спрямованість, яка реалізується на основі найновішої науки і практики. Рутинна освіта має поступитись освіті дослідницькій, стати «науковою освітою», дослідницькою, пошуковою.

Як писав великий німецький філософ Фрідріх Ніцше, «з хаосу народжуються зірки». Українське суспільство має «прожити» процес народження Зірки: вийти з хаосу транзитного суспільства, подолати соціально-турбулентний період власної історії, відшукати дорогу («нитку Аріадни»), яка веде до Храму визначеності, доброту й порядку. За моїми дослідженнями, «Храм» уявляється нічим іншим, як організованим, упорядкованим, унормованим суспільством, а «ниткою Аріадни» є система освіти, науки й культури, що вказує шлях до нього, формує у людини здатність жити за законами розуму.

За висновками членів Римського клубу, цивілізація, а разом з нею й Україна, потребують нового просвітництва, формування та впровадження принципово

нової моделі організації освіти, культури, виробництва. Не принижуючи роль і значення розбудови економічних підвалин суспільного поступу, не відсторонюючи на другий план необхідність відродження виробництва, створення робочих місць, подолання бідності й т. д., все ж таки наголошую: корінь вирішення проблем цивілізаційного розвитку України знаходиться в освіті та вихованні, які мають забезпечити повернення людей у лоно розуму і творчості, високої духовності й моралі, формування потреби творити добро для людини й суспільства. Цілком продуктивно у цьому контексті є думка головного виконавчого директора Всесвітньої академії мистецтв та науки (WAAS), голови ради консорціуму світових університетів, бізнес-консультанта, письменника й дійсного члена Римського клубу (Каліфорнія) Гаррі Джейкобса: «Україні значно важливіше ... розвинути ваш людський ресурс. Вам вкрай необхідно змінити свій підхід до освіти. Маєте розвивати людей, щоб вони не були слухняними членами «комуністичної системи». Щоб ваші працівники ставали підприємцями. Щоб бізнесмени були інноваторами. Люди в Україні мають вчитися думати. Це те вміння, якого вас з великою кров'ю – через колективізацію, репресії та штучний голод – позбавляв Радянський Союз. Ось де ваш «вихід». Якщо вам вдасться змінити систему освіти (виділено авт.), політика зміниться. Наступне покоління українців не потребуватиме іноземних компаній. Вони самі будуть кращі за них. Ви дуже розумна нація» (Цит. за: 2).

Мої наукові студії переконують у висновку про те, що наука рано чи пізно «скине покривало з Ізиди» й покаже нам природний світ таким, яким він є у дійсності; релігія виведе пізнання за межі трансцендентального (наявного пізнавального досвіду); мистецтво відкриє для кожного велич божественної краси; мораль, зрештою, приведе людство у царство добра і справедливості. Полям їх органічної єдності й пізнанні світу й людини, у формуванні цілісного світогляду як основи

й навігаційної домінанти становлення особистості, її дієздатного входження в життя, постане освіта. Людина створить гармонійний світ, про який мріяли найбільш потужні уми цивілізації і передасть цю мрію наступним поколінням. Українці мають очолити цей процес, захистити світ від руйнації, повернути його розвиток у духовно спрямоване річище. Адже ми – нація гуманітарна і гуманістична, розумна й працьовита, духовна й відповідальна перед історією, перед поколінням-

ми, які пішли в історію й перед молоддю, якій належить майбутнє.

«Освіта врятує націю», – часто повторював мій добрий і щирий старший друг і колега, ректор Національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (Харків), академік НАПН України, професор Іван Прокопенко. Поділяючи цю фундаментальну думку, додам, що вона (освіта), як і «краса», врятує світ і Україну, виведе всіх нас на магістральний шлях миру, справедливості і свободи.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко В.** (2015). Світанок Європи: проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи XXI століття. Київ : Знання України. 1099 с.
2. **Дубовик А.** (2018). Де «вихід»? День. № 58 (3 квітня 2018 р.).

3. **Andrushchenko V.** (2021). Organized Society: Problems of social self-organization and institutionalization in the period of radical transformations in Ukraine at the turn of the century: Experience of socio-philosophical analysis in 2 books. Book One. From Dream to Action / V. Andrushchenko; acad. edit. V. Saveliev. Third edition, amended and supplemented. Frankfurt am Main: GFI GmbH. 728 s.

4. **Andrushchenko V.** (2021). Organized Society: Problems of social self-organization and institutionalization in the period of radical transformations in Ukraine at the turn of the century: Experience of socio-philosophical analysis in 2 books. Book Two. Modern State Formation Philosophy / V. Andrushchenko; acad. edit. V. Saveliev. Third edition, amended and supplemented. Frankfurt am Main: GFI GmbH. 704 s.

REFERENCES

1. **Andrushchenko, V.** (2015). Svitank Yevropy. Problema formuvannya novoho vchytelya dlya ob'yednanoi Yevropy 21 stolittya [Dawn of Europe. The problem of forming a new teacher for a united Europe in the 21st century] Kyiv: Znannya Ukrainy, 1099 p. [in Ukrainian]
2. **Dubovyk A.** (2018). De «vykhid»? [Where is the 'exit'?] Day. No. 58 (April 3, 2018). [in Ukrainian]